

Karl W. Deutsch, *The Nerves of Government* (Models of Political Communication and Control), The Free Press, New York 1965.

Dílo profesora politické vědy K. W. Deutsche *Nervy vlády* (Modely politického sdělování a řízení) představuje významný příspěvek k rozvinutí obecné teorie politické vědy, zvláště teorie politiky.

Na rozdíl od jiných teoretiků politické vědy, kteří se zabývají z toho či onoho aspektu nejrůznějšími problémy vnitřní, zahraniční a vojenské politiky dané země a v daných historických obdobích a snaží se je objasnit či vyřešit, Deutsch zaměřil svou pozornost na teoretickou analýzu systému či modelu chování subjektu, nositele a vykonavatele politické moci, který je nucen tyto problémy řešit. Podrobuje rozboru složitý proces politického rozhodování, který probíhá nebo má probíhat před jakýmkoli výkonem moci. Jde mu přitom o nalezení takového systému politického rozhodování, který by svou dokonalostí zabezpečoval efektivní a současně akceptabilní politická rozhodnutí, který by rovněž umožňoval pružné změny v politické linii, který by účinně ovlivňoval společenské vědomí, vůli i politické nálady v dané zemi a který by mohl být aplikován k zabezpečení správného fungování menších komunit i větších politických útvarů, zpravodajské služby ap. Argumentuje, že těchto cílů může dosáhnout vláda tím, že bude usilovat o maximální zdokonalování svého výkonného aparátu, svých „nervů“, svých komunikačních kanálů. Může to docílit budováním analytického a syntetického systému (tj. budovaného jako systém schopný analýzy i syntézy na všech rozhodujících stupních a úsecích rozhodování za podmínek neustálého toku nových i uložených informací), který by odpovídal nejposlednějším výzkumům v politické vědě a fungoval na základě využití výsledků teorie kybernetiky a příslušných systémů elektronických zařízení.

Práce se vyznačuje vysokou úrovní metodologickou, heuristickou a také tím, že z hlediska čs. výzkumu napomáhá upřesnit, případně zavádí nové kategorie a pojmy do politické vědy, které jsou známé z teorie řízení a informací.

Positivní přínos autora metodologického postupu tkví v tom, že v jednotlivých částech knihy (celkem tři části), kapitolách a podkapitolách seznamuje po-

stupně s dosavadním vývojem politických modelů a ústrojně zařazuje do svého logického výkladu vyvstávající teoretické problémy a vysvětluje nové kategorie a pojmy. Přitom každá kapitola je na konci knihy vybavena poznámkovým aparátem s odkazy na literaturu a případně vlastními poznámkami k textu citovaného pramene.

První kapitoly I. části knihy (*Hledání modelů společnosti a politika*), nazvaná „Nástroje myšlení: obecná povaha teorie a modelů“, obsahuje zajímavou autorovu úvahu o tom, že společenské vědy se dnes dostávají do nové „filosofické krize“ — do věku přezkoumávání koncepcí, metod a zájmů, do věku hledání nových symbolických modelů anebo nových strategií při výběru svých hlavních cílů útoku. Současně vzrůstá kvantita objevených faktů a jejich výběr se stává stále nálehavějším.

Deutsch tedy zdůrazňuje výběr faktů. Říká, že hledáme-li nejcennější data, volíme vlastně svůj model nebo koncepci a že znalost (vědění) závisí na čtyřech věcech:

1. na selektivních zájmech výzkumníka;
2. na faktických charakteristikách situace, která má být poznána;
3. na výběrových operacích, jimiž tyto charakteristiky mohou být reálně vyzkoušeny v praxi nebo změněny;
4. na systému symbolů a na materiálních zařízeních (přístrojích, nástrojích), která v první a třetí fázi vybraná data zaznamenají a užijí pro pozdější aplikaci.

V podkapitolách této kapitoly se zabývá významem vědní a modelů ve společenské vědě, studia politických systému, výběru modelů, jednotou lidského vědní a strukturou společenských procesů. Uvádí mj., že tyto procesy se vzájemně ovlivňují, a že tudíž mají nějakou strukturu. „A to, co má strukturu, může být poznáno.“ Dokládá to citací A. Einsteina: „Nejnesrozumitelnější věcí na světě je to, že je srozumitelná.“ (Str. 21.)

Druhá kapitola, *Některé klasické modely v historii myšlení*, je historickým přehledem překonaných modelů.

Ve třetí kapitole, *Některé poslední modely ve společenských vědách*, podrobuje autor zasvěcené kritice reprezentanty ně-

kterých škol politické vědy Rashevskyho, Zipfa, Simona, Richardsona a zkoumá další koncepce.

I. část knihy je zakončena kapitolou *Von Neumannova a Morgensternova teorie her*, v níž se zabývá vhodností využití teorie her pro politiku a politická rozhodování. Dospívá k názoru, že modely teorie her nejsou komplexními strukturálními modely, že jsou pouze částečné. Jejich síla je sice v tom, že soustřeďují pozornost na „nenormální“ („vychýlené“ — *payoff*) situace, avšak musí brát cíle všech hráčů ve zjednodušené formě a vnitřní strukturu každého hráče jakožto danou. Proto je nutné pokračovat v hledání adekvátnějších základních modelů.

Ve druhé části, *Kybernetika: Nové modely ve sdělování a řízení*, pojednává Deutsch v několika kapitolách o charakteristikách a funkcích různých druhů kybernetického sdělovacího a řídicího systému, vysvětluje funkční termíny a kategorizuje příslušný pojmový aparát kybernetického sdělovacího systému. Klíčová je jeho teze o zpětné vazbě (*feedback*): *Koncepce zpětné vazby* — a její aplikace v praxi — je jádrem značné části *moderní řídicí techniky*. Je to dokonalejší koncept než jednoduchá koncepce equilibria, a slibuje, že se stane mocnějším nástrojem ve společenských vědách než tradiční rovnáňová analýza.

Equilibriální teorie mají podle Deuscheho velmi omezené vědecké pole — zkoumání „dynamiky setrvalého stavu“ (*steady state dynamics*). Nejsou vybaveny tím, jak zacházet s tzv. dočasnými či přechodnými jevy (*transients*), nejsou s to předvídat důsledky náhlých změn v rámci systému nebo v jeho vnějším prostředí — důsledky náhlého startu nebo zastavení nějakého procesu a rovněž důsledky „tření“ (*friction*) v tzv. equilibriálním systému.

Naproti tomu koncept zpětné vazby, aniž odsunuje do pozadí účinek „tření“, je založen na měření „zpomalení“ (*lag*) a „předstihu“ (*gain*), při čemž „zpomalení“ je čas, který uplývá od okamžiku, kdy negativní systém zpětné vazby dosáhne určité vzdálenosti od svého cíle, až k okamžiku, kdy dokončí opravný (*corrective*) pohyb, který harmonuje s touto vzdáleností. „Předstih“ znamená rozsah (míru) provedeného opravného pohybu. Autor zdůrazňuje, že „zpomalení“ a „předstih“ jsou nejdůležitějšími proměnnými v přístupu založeném na zpětné vazbě a že „zpomalení“ má větší důležitost. (Str. 89—90.)

V 7. kapitole II. části, *Politická moc a*

její *společenské uplatňování*, rozebírá Deutsch různé koncepce politické moci a síly z aspektu jejich uplatňování prostřednictvím různých alternujících modelů. Za povšimnutí stojí jeho tvrzení, že na moc (ve smyslu síla) lze pohlížet jako na nejdůležitější oběžný prostředek v recipročních vztazích mezi politickými systémy a ostatními velkými subsystémy společnosti a že jako ostatní oběžné prostředky lze moc kvantifikovat, třebaže zdaleka ne tak dokonale. (Str. 120.)

Třetí část knihy nese název *Komunikační modely a systémy politického rozhodování*.

Z bohatství autorových myšlenek je důležité uvést mj. ty, které jsou obsaženy v 10. kapitole, *Schopnost poznávat a tvořivost v politice: Hledání kompaktnosti a hodnot*. Dokazuje, že v politice a společenském životě musí řešení obhajovaná různými jednotlivci, zájmovými skupinami nebo společenskými třídami splňovat tři zcela rozdílné soubory zkoušek:

1. Řešení musí vyjadřovat v nějakém rozsahu zvyky, preference, názory a snad i společensky standardizované struktury osobností svých navrhovatelů;

2. koncepty a politické linie mohou a nemusí reprezentovat adekvátní odpovědi na výzvy, před nimiž stojí stát nebo společnost;

3. navrhovaná řešení musí být přijatelná dostatečnému počtu jednotlivců a skupin ve společnosti.

Ideálně úspěšné řešení velkého politického problému by mělo být silně podporováno vlivnou skupinou ve společnosti; mělo by vést prakticky k vyřešení velkého problému, před nímž společnost nebo stát stojí, a mělo by být dostatečně přijatelné dostatečnému počtu ostatních členů společnosti, aby tím bylo umožněno jeho provedení.

V poslední, 14. kapitole, *Politika moci a politika růstu*, analyzuje Deutsch kategorie politické síly a politiky růstu. Navazuje na své předcházející úvahy o možnosti kvantifikace moci (síly) a tvrdí, že ve zjednodušeném smyslu je kategorie moci *kvantitativním konceptem*. Mohla by být v každém případě v zásadě měřena srovnáním rozsahu (míry) modifikace otevřeného chování nějaké osoby, nějaké skupiny, nebo systému rozhodování v odpovědi na jejich prostředí s rozsahem (mírou) modifikace, která toto prostředí upravila. (Str. 247.) Podotýká však, že vůle a moc ve své zjednodušené formě by mohly vést k patologickým důsledkům, ke zničení systémů rozhodování a že

je nezbytné nazírat na vůli a sílu jakožto na prvky politiky růstu a nikoli destrukce.

V podkapitole *Dimenze růstu* objasňuje, jak chápat růstové faktory politického systému. Pokouší se přitom naznačit východisko z komunikačních nesnází a hrozeb v důsledku nesmírně vzrůstající frekvence zpráv, v nichž se ocitly státy po dosažení tzv. období vysoké hromadné spotřeby (termín W. W. Rostowa). Jedna z neefektivnějších odpovědí na tyto hrozby záleží ve *strategické simplifikaci*. (Str. 251, odkaz na dílo: C. N. Parkinson, *Parkinson's Law, and Other Studies in Administration*.) Významným, zvláštním případem takové strategické simplifikace by snad mohlo být nahrazení hrubých operací nebo experimentů, vyžadujících velké fyzické zdroje, mnohem jednoduššími a rychlejšími operacemi prostřednictvím symbolů.

Závěrem vytyčuje Deutsch tezi, že lze-li klíčovou oblast politiky definovat jako oblast vynutitelných rozhodnutí, nebo přesněji, jako oblast veškerých rozhodnutí podepřených nějakou kombinací významné pravděpodobnosti dobrovolného podřízení s významnou pravděpodobností donucení, pak se politika stává metodou par excellence vhodnou zabezpečit výhodné zpracování zpráv, povelů a přerozdělení lidských nebo materiálních zdrojů. Politika se tak jeví jako mohutný nástroj buď ke zpomalení, nebo urychlení společenského poznávání a zavádění nového... (str. 254).

V příloze je znázorněn hrubý model toku informací při zahraničně politickém rozhodování v podobě funkčního diagramu s příslušnými vysvětlivkami symbolů. Diagram podává názornou představu toho, jak asi by měl systém politického rozhodování vyhlížet.

Deutschovu knihu lze právem zařadit mezi průkopnické práce v politologickém bádání, zejména pokud jde o oblast, která se zabývá hledáním teoretických koncepcí efektivních politických systémů a pod-systémů včetně příslušných praktických modelů politického řízení, kontroly a rozhodování při využití posledních objevů teorie kybernetiky a jejího technického aparátu. Autor se v ní snaží vnést do politiky, která se dosud vyznačuje voluntarismem a empirismem, objektivní kritéria na základě *kvantitativního* — mnohdy ovšem velmi subjektivního, jak dokazují některé citované názory — utřídění příslušných teoretických problémů a především *kvantifikace* rozličných divergentních i konvergentních, antagonistických

i neantagonistických, heterogenních i homogenních, avšak přitom poměřitelných a symbolicky vyjádřitelných politických, ekonomických i jiných společenských jevů a pohybů.

JINDŘICH VOLEK

Hans Frederik, *Znovu vylézají*, Svoboda, Praha 1967, 186 str.

Práce je věnována vzniku a vývoji Nacionálně demokratické strany Německa (NDP) — založená 28. 11. 64], kterou autor uvádí do souvislosti s politickým vývojem v NSR po 2. světové válce. Rovněž podává přehled o politickém vývoji a vzájemném poměru pravicových a levicových sil ve Východní republice spolu s charakteristikou německé národní povahy. O pozici levicových sil autor píše: „Levicové hnutí nemá k dispozici žádné masově působící faktory, aby mohlo s nadějí na úspěch využívat tradic a působit na národní city. Výzvy k třídnímu boji nepřinesly od r. 1918 až do dnešního dne dělnickým stranám nikdy parlamentní moc.“ (S. 29.) Vznik NDP považuje za plod nacionální vlny, která v současné době v NSR probíhá a zasahuje více nebo méně všechny vrstvy obyvatelstva, tudíž i „klasičké“ strany. Zatímco však „klasičké“ strany usilují o vytvoření národního vědomí, které by nestálo na půdě první nebo třetí říše, ale snažilo by se přizpůsobit novou německou státní etiku současně době a poměrům ve světě, je snahou pravicových radikálů podněcovat národní vědomí v duchu šovinistických tradic a nenávisti.

Pro spolehlivé a objektivní posuzování současné NDP považuje autor za nutné znát historii Německé říšské strany (DRP) ve všech jejích vývojových fázích. Zabývá se jí v další kapitole, jež je současně obrazem vývoje pravicových sil v NSR v uplynulých dvou desetiletích a přístupu spojenců k těmto stranám a skupinám. Autor se omezuje — jak je to již dáno rozsahem publikace — na skupiny, které je možno pokládat za vývojové etapy na cestě k založení NDP a za rezervoár jejich členů a voličů. NDP označuje za nové vydání Socialistické říšské strany (SRP — zakázána v r. 1952), ani za pokračovatelku Německé říšské strany (DRP), ale za stranu, které pomohla k životu nynější specifická situace v NSR. NDP chce těžit a žít z negativních stránek skutečnosti. Její program se obrací na „zdravé národní citění“, a nikoli na

politickou a hospodářskou věcnost. Spekuluje s politickou povrchností obyvatelstva.

V neposlední řadě je přínos knihy ve faktografickém materiálu. Ve dvou zvláštních kapitolách přináší politické profily všech současných předáků NPD a bývalých předáků DRP se základními biografickými daty; rozbor je doplněn řadou výroků a citátů jednotlivců i spolkových úřadů, ohlasy tisku na činnost NPD v NSR i v zahraničí, tabulkami a grafy o činnosti pravicových sil, programem a stanovami NPD, výsledky NPD ve volbách ap.

KO

George W. Hallgarten, *Das Wett-rüsten. Seine Geschichte bis zur Gegenwart. Aus dem Amerikanischen.* Frankfurt am Main, Europäische Verlagsanstalt 1967, 528 str.

Závody ve zbrojení jsou jednou ze stránek mezinárodních vztahů. Posuzovaná publikace je rozbořem mezinárodních vztahů z hlediska udržování skutečné nebo předstírané rovnováhy v oblasti zbrojení a vojenské potence.

Autor splnil rozsáhlý a nesporně i velice obtížný úkol tím, že shromáždil bohatý faktický materiál k vývoji vojenské techniky a síly mocností, které zaujímaly klíčová postavení v jednotlivých epochách od poloviny 19. století do současnosti.

Výroba zbraní pro vedení válek však v době kapitalismu přivodila i vznik prvých monopolů a jejich postupné překuklení ze skromných výrobců v bezohledné vládce, žijící válkou a z války. V zájmu vlastní prosperity zbrojaři podněcovali napětí, územní a jiné mezistátní spory, ozbrojené konflikty a přezbrojování stále novou válečnou technikou.

Autor krok za krokem sleduje přípravy na rozpoutání první světové války a skandály, které vždy doprovázejí vydatné zdroje zbrojařských zisků, dále zavedení a rozšíření zdokonalených prostředků vedení války, zejména ponorek, letadel a tanků, použití plynů atd.

Poučná je zvláště 6. kapitola věnovaná „vypuknutí míru“ po 1. světové válce a intenzivní činnosti zbrojních monopolů na podkopání jakéhokoliv trvalejšího uklidnění ve světě. V té době nejúčinnější bylo vyzbrojování poraženého Německa a podněcování nadějí v úspěšnou odvetu. Tak již v r. 1924 vzniklo mezinárodní zbrojařské konsorcie anglic-

kých, francouzských a německých zbrojařů s posláním cílevědomě sabotovat ustanovení mírových smluv. Rozhodující roli přitom měli zbrojaři vítězných zemí. Pláštěm pro naivní veřejnost byla „nezbytčnost potlačit komunistický nástup do Evropy“, v Německu samém se pak otevřeněji mluvilo o nutnosti anulovat ustanovení mírových smluv. Takovými cestami postoupilo zdecimované Německo do r. 1930 na místo největšího evropského vývozce zbraní!

Koncem r. 1925 uzavřel du Pont s britským Nobelovým koncernem (později přetvořeným v Imperial Chemical Industries) a německými Dynamit-Nobel A.G. a Köln-Rottweiler Pulverfabriken dohodu o vzájemné výměně patentů a přípravě rozdělení světových zbrojních trhů, zcela jasně namířenou proti znění versailleské mírové smlouvy. V krátkém časovém sledu následovaly jiné obdobné dohody, a opět mezi zbrojaři vítězných i poražených zemí. Toto dojemné vzájemné porozumění svět později draze zaplatil...

Zajímavý je rozbor zbrojení ve výmarském a nacistickém Německu a zejména Schachtovy finanční politiky při znovuvyzbrojování Německa. Převaha Německa při zahájení druhé světové války, a zvláště po obsazení většiny evropských zemí, byla však postupně potlačována uplatněním mechanizovaných zbraní. Byly nasazeny v rozsahu, který přeměnil tuto válku v první válku plně mechanizovaných armád. Převaha spojenců v jejich výrobě vedla postupně k vytvoření předpokladů pro rozdrčení mocností Osy.

Mezitím však vědci — převážně emigranti ze zemí obsazených nacismem (Einstein, Szilard, Teller, Wigner, Jacob Frank aj.) — připravili nový zlom v pojetí války úspěšnými výzkumy v jaderné fyzice, sestrojením prvých atomových pum a rozpracováním raketových zbraní. Na tuto činnost ihned po válce navázali nacističtí zbrojní odborníci typu Wernhera von Brauna, dovezení do USA. Autor připouští, že ukořistěné V 2 (v USA označované jako A 4) měly klíčový význam pro americký raketový výzkum a pro pozdější účast USA na dobývání kosmu.

V souvislosti se stále zrychlovaným zbrojním výzkumem se podstatně zrychlil cyklus morálního opotřebování zbraní, a tedy i tempo přezbrojování. Z tohoto hlediska jsou nejvýš zajímavé údaje o amerických zbrojních nákladech 1939—1960, shrnuté v přehledné tabulce, a komentář v textu.

Autor, který byl střídavě činný jako vy-

sokoškolský profesor a vládní expert různých administrativ USA, v řadě případů zjevně straní politice vlády Spojených států. V publikované práci však přináší dost faktického materiálu a podnětů pro další studium vlivu zbrojení a zbrojních monopolů na bezpečnost světa a jeho ekonomické zaostávání za technickými možnostmi.

L. KUČERA

Gennadij Vladimirovič Ignatěnko, *Ot kolonialnogo režima k nacionalnoj gosudarstvennosti*, Meždunarodnyje otnošenija, Moskva 1966, 156 str.

Kniha je rozdělena do tří kapitol: I. Podstata a forma koloniálního režimu, II. Národní osvobození a subjektivní právo národa, III. Vznik suverénního národního státu.

V první kapitole zkoumá autor různé koloniální režimy a odhaluje podstatu „koloniálního práva“. Dokazuje, že koloniální režim v epoše imperialismu je založen na novodobé diktatuře monopolistické buržoasie metropole.

Druhá kapitola je věnována problémům likvidace koloniálního režimu. Objasňují se tu různé otázky subjektivního práva národů, které svrhly jeho kolonialismus, vysvětluje se podstata požadavku sebeurčení národů. Autor ukazuje, že boj koloniálních národů proti cizímu imperialistickému panství je zaměřen na dosažení skutečné národní nezávislosti a vytvoření suverénního národního státu. Princip sebeurčení národů, který imperialistické mocnosti původně neuznávaly, našel postupně díky vlivu socialistických zemí uznání i v mezinárodních dokumentech, jako například v rezoluci OSN „Právo národů a národností na sebeurčení“.

Nejrozsáhlejší je třetí kapitola, která obsahuje otázky spojené se vznikem suverénního národního státu. Autor rozebírá formy, jakými koloniální národy vyjadřovaly svou vůli v procesu vytváření suverénních států a problémy právní kontinuity. V této souvislosti polemizuje s pojmem „předání moci“ (transfer of power) a odhaluje jeho neokolonialistickou podstatu. Skutečná nezávislost nového státu může být zaručena jen tehdy, byli-li likvidován starý koloniální aparát, jakož i všechny přežitě feudální a kmenové instituce využívané kolonialisty. Zárodkem a základem nového státního aparátu jsou buď orgány ozbrojeného boje koloniálního národa, nebo orgány pokojného politického

boje vytvořené v podmínkách koloniálního režimu. Závěrečná část této kapitoly je věnována objasnění protimperialistické podstaty suverénního národního státu.

Předností knihy je to, že nevyslovuje autoritativně jediný názor, ale uvádí a komentuje vždy několik různých hledisek sovětských i zahraničních specialistů, reprodukuje texty různých dohod a deklarací, Chartu OSN i jiné mezinárodní dokumenty, čímž umožňuje čtenářům přiblížit se k problémům z různých stran a zkoumat různé aspekty dané otázky.

Publikace je doplněna obsáhlou bibliografií.

J. K.

R. Hollister, *A Technical Evaluation of the First Stage of the Mediterranean Regional Project*, O.E.C.D., Paris 1966, 146 str.

Technické hodnocení dosavadních výsledků Středozemního regionálního projektu OECD o plánování budoucí potřeby vzdělání v šesti středozemních zemích navazuje na dva předcházející dokumenty: *An Experiment in Planning by Six Countries a Financial Implication of MRP Targets*. Všechny tři publikace pak jsou dokonalým hodnocením prvního stadia středozemního regionálního projektu. Projekt OECD je bezesporu nejdůležitějším a nejrozsáhlejším činem v oblasti plánování vzdělání pro méně vyvinuté země, jaký kdy byl podniknut. Pokrývá Turecko, Řecko, Jugoslávii, Itálii, Španělsko a Portugalsko a má pro všechny tyto země určit budoucí potřeby v rozvoji vzdělání všech stupňů na základě odhadu budoucí potřeby pracovních sil ve všech odvětvích hospodářství.

Metoda založená na odhadu budoucí potřeby pracovních sil (manpower approach) je jednou z několika metod, jichž se v plánování vzdělání používá, má však jako všechny ostatní určité nedostatky a jsou proti ní vznášeny námitky.

Studie R. Hollistera *Technické hodnocení první etapy Středozemního regionálního projektu* byla vypracována právě na základě kritických námitek a jejím úkolem bylo: prozkoumat základní principy MRP pod zorným úhlem kritiky proti nim vznesené; provést praktickou, technickou prověrku pomocí údajů získaných ze šesti národních zpráv; navrhnout metody zjišťování základních faktorů v řetězu operací k závěrečným předpovědím.

Autor předpokládá, že čtenář je sezná-

men s metodologií odhadu potřeby pracovních sil, a proto ji jen velmi zhruba shrnuje v první kapitole do těchto bodů:

- odhady celkové budoucí produkce v termínech GNP a GDP;
- odhady odvětvové produkce — v kontextu nutných změn odvětvové produkce, nutných strukturálních změn daných ekonomik;
- odhady inverzní odvětvové produktivity práce (pracnosti) pro zjištění počtu osob nezbytných pro výrobu jednotky produkce; násobením těchto odhadů odhady odvětvové produkce získáme celkový nutný budoucí počet pracovníků pro každý sektor;
- odhady struktury zaměstnanosti v každém odvětví, odhady počtu dělníků a zaměstnanců podle kvalifikačních požadavků;
- odhady zaměstnanosti podle profesí v celém národním hospodářství;
- odhady potřebných druhů vzdělání nutných pro danou zaměstnaneckou strukturu;
- odhady celkové potřeby vzdělání;
- odhady přírůstku pracovní síly na základě ukončené školní docházky;
- odhady celkového přírůstku graduovaných.

Druhá kapitola je již věnována argumentům, které byly proti „manpower approach“ vzneseny. Jde zhruba o tyto problémy:

1. Je skutečně kvantitativní přístup k určení budoucí potřeby pracovních sil a jeho vliv na plánování vzdělání důležitý? Oponenti namítají, že vzdělání jako nedílná součást ekonomického systému země poroste tak, jak roste celá ekonomika, a že složité kalkulace odhadu budoucí pracovní síly a budoucích potřeb vzdělání nejsou ekonomicky oprávněné.

2. Do jaké míry mohou nepřesnosti v odhadu produktivity práce ovlivnit odhady budoucí potřeby pracovních sil?

Je totiž známo, že růst produktivity práce je značně nerovnoměrný, a to jak v časovém měřítku, tak mezi sektory. Stavíme-li předpovědi na odhadech produktivity práce, které nejsou zaručené, mohou pak být naše předpoklady zdrojem závažných chyb.

3. Jsou koeficienty zaměstnanosti v daném časovém okamžiku fixní nebo proměnné, a jak velké by byly rozdíly, byly-li by proměnné spíše než fixní? Tato skupina námitek připomíná známý ekonomický problém tzv. „efektu podmínek nabídky na sumu poptávky“ a kritizuje všeobecný předpoklad, že v daném časo-

vém okamžiku bude daná suma produkce vyžadovat fixní počet pracovní síly určité kvalifikace, tj. fixní koeficienty příkonu zaměstnanosti (definované jako počet dělníků dané profese v určitém sektoru nutný pro výrobu jednotky sektorového produktu). Jinými slovy, kritici připomínají, že dané sumy produkce lze dosáhnout celou škálou faktorů (substitutional question), a kladou otázku, zda je zaměstnanecký příkon v daném časovém okamžiku ovlivněn výhradně výběrem produkce, anebo zda také odráží relativní nabídku různých druhů práce, jež jsou k dispozici. Je-li možná substituce, pak ovšem vzniká další otázka, jak najít optimum, a je zřejmě výhodné použít jediného kritéria, a to minimalizace nákladů.

4. Do jaké míry musí být ekonomická struktura a požadovaná pracovní síla disgregované v budoucím oceňování?

Třetí kapitola obsahuje technické rozbor, k nimž bylo použito údajů a dat, převzatých z národních zpráv zúčastněných států. Empirická analýza je těsně spojena s uvedenými otázkami a má prověřit jejich oprávněnost.

Závěry nejsou jednoznačné. Je nesporné, že metoda plánování vzdělání na základě odhadů budoucí potřeby pracovních sil má své přednosti i nedostatky. Ve výzkumu problematiky vzdělání RZ, který je stále v samém začátku a má kromě otázek plánování řešit řadu dalších problémů — namátkou: otázky nákladů na vzdělání, návratnosti investic, správných proporcí mezi jednotlivými druhy vzdělání a další a další — je pokus OECD záslužný a jeň odpovídá současnému trendu vysoké pozornosti, kterou rozvojové země i vyspělé země výzkumu otázek vzdělání přikládají.

Zkoumáme-li argumenty, jež jsou uplatňovány pro i proti „různým přístupům“ k plánování vzdělání, vyjde najevo fakt, že v systému vzdělání pojatém v celku nebo, ještě obecněji, v systému vzdělání jako jednom z elementů celkového ekonomického a sociálního systému zapadají všechny „tyto přístupy“ do sebe. Ke konfliktu může docházet pouze proto, že máme nedostatek zdrojů, jež mohou být aplikovány ve výzkumu a plánování, a že je proto nutno hledat priority.

BLANKA ŠRUCOVÁ

J. P. Netti, *Rose Luxemburg*, London, Oxford University Press 1966, 984 str.

Nettlova dvoudílná práce má s rejstříky a s rozsáhlou bibliografií téměř tisíc

stran. Již z tohoto hlediska je to v současné literatuře ojedinělý jev, a to i rámci dnes tak rozbujele buržoazní odborné literatury k problematice světového komunistického hnutí. Ovšem tím, nebo jediné tím, by ještě naši pozornost přitahovat nemusela. Naši pozornost zasluhuje pro serióznost, s níž autor k této práci přistupoval.

Jméno Rosy Luxemburgové je známé, méně známé jsou již souvislosti a podmínky, v nichž se narodila, působila a tragicky zemřela. Jde tu především o souvislosti onoho nesmírně tvůrčího kvasu v evropském socialistickém hnutí ke konci XIX. století a v prvních dvaceti létech XX. století, který Rosa Luxemburgová ovlivnila jako teoretický mluvčí německé levice, významný činitel polského dělnického hnutí, přední představitel mezinárodního socialistického světa. Jak se to vše vyvíjelo, jaké myšlenky se v této době formovaly a v jaké atmosféře, to autor sleduje v širokém záběru historickém, filosofickém i ideovém. Na tomto pozadí vystupují protagonisté, jako byl z ruské strany Lenin, Trocký, Stalin, z německé Bebel, Mehring, Liebknecht, z polské Marchlewski, Warszawski, Jorgisches, a jejich spolubojovníci i odpůrci. Je to střetávání idejí, koncepcí, myšlenek, avšak i tvrdé praktické propagandistické práce, školení stranických kádrů a pak faktické děláné revoluce v carském Rusku a vilémovském Německu.

V osmnácti kapitolách se tento mohutný děj soustřeďuje na osobnost Rosy Luxemburgové, kterou se autor snaží přiblížit i po stránce čistě lidské, intimní, rodinné. Jádro jeho výkladu pak tvoří analýza jejích ekonomických názorů a její koncepce řešení národnostní otázky. Těmito dvěma problémům jsou věnovány i rozsáhlé přílohy, které autor podrobně komentuje.

Pro svou práci použil autor úctyhodné množství literatury a dokumentů z berlínských, varšavských, londýnských archivů i z různých soukromých sbírek. V úvodní kapitole autor vysvětluje, proč jej tak všestranně zaujala právě postava Rosy Luxemburgové: je jedním z těch revolucionářů, kteří ani při světodějných zvratech a kolizích neodsunují do pozadí etickou, mravní stránku hnutí.

STR

Marc Bloch, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha, Svoboda 1967, 182 str.

Jsou lidé, kteří se natolik nechají ovlivnit formální stránkou věci, že kniha vázaná či brožovaná je jim zároveň synonymem pro knihu dobrou či méně kvalitní. Objemný svazek zase zárukou vědeckosti a útlá knížička znakem povrchnosti nebo dílčího pohledu. Pro tento typ čtenářů je Blochova *Obrana* ztracena. Ne, není zde biografie neznámých pramenů, ani senzační odhalení některé události, „která otřásla dnešním světem“. Je to jen syntetizující zamyšlení člověka, který byl vynikajícím odborníkem, učitelem a organizátorem a který ve svých 55 letech považoval za důležitější položit si otázku, k čemu je vlastně historie, než co je historie. Tento myšlenkový postup je dnes aktuální i v oblasti výzkumu mezinárodních vztahů. Je jistě důležité určovat předmět zkoumání, specifčnost výzkumných metod, návaznost ostatních věd, ale nikdy se vědecký pracovník nesmí přestat ptát po smyslu své práce. Blochova studie je zajímavá i jinak. Potvrzuje například, jak správná byla „obrana historie“ pro výzkum mezinárodních vztahů, kterou v tomto časopise nedávno uveřejnil V. K o t y k¹⁾, a naopak, jak moderní jsou myšlenky, které se českému čtenáři nabízejí 26 let po jejich napsání.

Marc Bloch umožňuje překvapenému čtenáři nahlédnout do historikovy dílny. Překvapenému proto, že autor radí, jak přítomností pochopit minulost. Bloch vidí mezi zkoumáním věcí vzdálených a událostí blízkých rozdíl jen ve stupni, ne však v podstatě metody. Bourá všeobecně vžitou představu, že na počátku vědecké práce jsou dokumenty, které historik shromáždí, prostuduje, zváží jejich pravost a použije ve svém díle. Uvádí řadu problémů a otázek, které jsou tak aktuální právě dnes: vztah mezi důvěřivostí a skepsí, problém nestrannosti, terminologie, chronologické klasifikace, význam matematické teorie pro humanitní vědy apod.

Zvláště významný je jeho důraz na potřebu komplexnosti výzkumu, která je ovšem nad síly jednotlivce, neboť určitému (historickému) problému zdaleka neodpovídá jen jeden typ dokumentu. Jen z rozmanitých svědeckých (od parlamentní rozpravy po rozbor obchodní bilance) lze

¹⁾ *Mezinárodní vztahy*, č. 2/1967, str. 49—53.

rekonstruovat sledovanou událost. Avšak umět je dešifrovat, znamená ovládat zase řadu speciálních vědeckých postupů. To je to, co dělá výzkum lidské společnosti v minulosti i přítomnosti tak zajímavým, ale zároveň tak obtížným. Neboť jak praví Marc Bloch „... jen málo věd je nuceno užívat současně tolika rozličných nástrojů. Protože fakta spjatá s člověkem jsou komplikovanější než kterákoliv jiná. Protože se člověk dostal až na nejzazší výspu přírody.“

— SP —

E. M. Carr, *Co je historie?* Praha, Svoboda 1967, 168 str.

Ve své ediční řadě „Otázky dějin“, jejímž cílem je informovat naše čtenáře mj. i o západní historiografii, vydalo nakladatelství Svoboda i tuto útlou, ale podnětnou práci E. M. Carra. Je to jistě záslužný čin nakladatelství, a to z několika důvodů. Především se tak vlastně poprvé představuje široké československé veřejnosti významný britský historik. Tento historik, to za druhé, je v závěrečném doslovu profesora Polišenského charakterizován a zařazen do rámce současného britského dějepiscetví. A za třetí, zvolením právě této práce se otevírá možnost plodné diskuse k otázkám současné historiografické metodiky.

Odborníkům není E. M. Carr jistě autorem neznámým. Jeho mnohosvazkové *Dějiny sovětského Ruska*, jimž předcházela řada významných monografických studií,

zajistily Carrovi nejenom přední místo mezi britskými historiky, nýbrž jedno z nejvýznamnějších míst mezi buržoazními historiky zabývajícími se Sovětským svazem vůbec.

Recenzovaná práce je vlastně přepisem přednášek přednesených na universitě v Cambridge. Přednášky vzbudily značný ohlas nejenom v odborných kruzích, nýbrž i mezi širokou veřejností [BBC je vysílala jako samostatný cyklus]. Způsobila to především úvodní přednáška o „faktech“ a historikovi, v níž E. M. Carr logikou důkazu vyvrátil víru v popisnou faktografii zdůrazněním dialektického vztahu mezi historikem a fakty, jež historik zpracovává. Dialektická dichotomie, historik-fakta, společnost-jednotlivec, teorie-praxe, dějiny-pokrok, to jsou jádra různých kapitol díla ukazující na nové souvislosti a obzory. Carr se tu zcela jednoznačně vyslovuje například pro determinismus, i když snad až příliš zdůrazňuje složitost příčinných vztahů. Je to přesvědčení sedmdesátiletého optimisty pevně věřícího v revoluční přeměny v současné historiografii dějin současnosti. Proti teologii, proti mysticismu, proti mechanickému pojetí dějinných sledů, to je jeho program.

Profesor Polišenský v charakteristice Carrovy práce píše, že není a nebyla zamýšlena jako poučování o marxismu a určitě si neosobuje nárok, aby byla směrodatná v soudech o britské historické tvorbě. Chce jen podnítit k úvahám.

STR